Artikkeli toukokuu 2010 (Seminarium, Vatikaani)

Luonnonkirjaa lukemassa

Pyhä Antonios Egyptiläinen, ”luostarilaitoksen isä”, kuvaili 200-luvun lopulla luontoa kirjaksi, joka opettaa meitä Jumalan luomakunnan kauneudesta: ”Minun kirjani on luomakunta, ja siitä voin lukea Jumalan tekoja.” Pyhä Antonioksen sanonta on tallennettu myös hengellisten kirjoitusten kokoelmaan *Filokaliaan*: ”Luomakunta julistaa suurella äänellä Luojastaan ja herrastaan”. Tähän tapaan ortodoksinen teologia ja hengellisyys ymmärtää luonnonympäristön. Luomakuntaan sisältyy liturginen tai sakramentaalinen ulottuvuus, kuten pyhä Maksimos Tunnustaja opetti 600-luvulla. Hän piti koko maailmaa ”kosmisena liturgiana”. Ja hän jatkoi: ”luomakunta on pyhä kirja, jonka kirjaimet ja tavut ovat luomistyön universaaleja aspekteja, aivan kuten Raamattu on itsessään kaunis maailma, johon sisältyy niin taivas ja maa ja kaikki mitä näiden väliin kuuluu.” Miten ortodoksinen teologinen ja liturginen näky maailmasta sitten rakentuu?

Kun pienenä lapsena kuljin paikallisen kylän papin kanssa toimittamassa jumalanpalveluksia syrjäisissä kappeleissa kotisaarellani Imvrosissa, vuorenrinteiden kauneus avautui minulle luontaisessa yhteydessä liturgian loiston kanssa. Luonto tarjoaa maailmasta laajemman, panoraamisen näyn. Yleisellä tasolla luonnon kauneus avaa väljemmän näkymän elämään ja luomakuntaan, hieman kameran laajakulman tavoin, mikä viime kädessä estää meitä ihmisiä käyttämästä tai hyväksikäyttämästä luonnon antimia itsekkäällä tai yksioikoisella tavalla.

Mutta saavuttaaksemme tällaisen kypsän tason ja kunnioituksen luontoa kohtaan, meidän on ensin annettava aikaa luomakunnan oman ääneen kuuntelemiselle. Ja tätä varten meidän on aluksi vaiettava. Hiljaisuuden hyve on *Filokalian* teksteissä kenties kaikkein arvostettavin ihmiselämän piirre. Hiljaisuus on todellakin oleellinen perusta, joka on välttämätöntä, jos haluamme kehittää tasapainoista ympäristöeetosta vaihtoehtona sille elämäntavalle, joka nyt määrittää luontosuhdettamme ja sen luonnonvarojen kulutusta. Erämaaisien sanontojen kokoelmassa (*Gerontikon*, suom. huom kerrotaan kilvoittelijasta, joka 300-luvulla tarkoituksellisesti rakensi keljansa neljäkymmenen mailin päähän kirkosta ja kymmenen mailin päähän vesilähteestä, jotta hänen olisi välttämätöntä ponnistella hieman päivittäisten askareidensa hoidossa. Nykypäinä Turkissa Halkin saaristossa on yhä kiellettyä ajaa autolla.

Joten jos opimme pysymään vaiti, tulemme oppimaan miten ”taivaat julistavat Jumalan kunniaa ja taivaankansi kertoo hänen teoistaan” (ks. Ps. 19:2). Muinaisen Jaakobin liturgian, joka toimitetaan ortodoksisessa kirkossa vain kahdesti vuodessa, teksti todistaa samasta näystä: ”taivaat julistavat

hänen kunniaansa, maa hänen hallitustaan ja meri hänen valtaansa. Koko aineellinen ja henkinen luomakunta julistaa alati hänen suuruuttaan”.

Kun Jumala puhui Moosekselle palavan pensaan kautta, tapahtui keskustelu hiljaisen äänen kautta, kuten pyhä Gregorios Nyssalainen opettaa *Mooseksen elämässään*. Pyhä Gregorios uskoi, että pystymme erottamaan Jumalan läsnäolon yksinkertaisesti katsomalla ja kuuntelemalla luomakuntaa. Näin luonto on kirja, joka on täysin avonainen kaikille, jotka vain haluavat lukea ja oppia. Jokainen kasvi, jokainen eläin ja jokainen mikro-organismi kertoo tarinaa, avaa mysteerin, liittyy kaikkeuden ällistyttävään harmoniaan ja tasapainoon, jotka täydentävät toisiaan ja ovat toisistaan riippuvaisia. Kaikki viittaa samaan kohtaamiseen ja mysteeriin.

Sama keskustelu ja yhteyden mysteeri on havaittavissa galakseissa, joissa lukemattomat tähdet paljastavat saman mystisen kauneuden ja matemaattisen keskinäisen yhteytensä. Emme sinänsä tarvitse tätä perspektiiviä uskoamme Jumalaan tai todistaaksemme hänen olemassaolonsa. Me tarvitsemme sitä sen sijaan hengittääksemme. Tarvitsemme sitä yksinkertaisesti ollaksemme olemassa. Rajattomien ja äärettömien asioiden sekä kaikkein mitättömämpien rajallisten asioiden yhteinen olemassaolo ja keskinäinen suhde maailmassamme kertoo ilon ja rakkauden yhteisestä juhlasta.

On valitettavaa, että elämme elämäämme helposti koskaan huomaamatta ympäristön konserttia, joka soi silmiemme ja korviemme edessä. Tässä orkesterissa jokainen pieni yksityiskohta on elintärkeä ja jokainen tavallinen ilmiö osallistuu kokonaisuuteen sen välttämättömänä osana. Kokonaisuudesta ei voida poistaa yhtä jäsentä, olipa tämä ihminen tai mikä muu tahansa, muuttamatta koko sinfoniaa. Yhtään puuta tai eläintä ei voida hävittää ilman, että koko kuva merkittävästi vääristyy, tuhoutumisesta puhumattakaan. Miloin ryhdymme opiskelemaan ja opettamaan tämän jumalallisen kielen aakkosia, jotka niin mysteerisesti kätkeytyvät luontoon?

Ortodoksinen teologia ja luonnonympäristö

Nikealais-konstantinopolilaisessa uskontunnustuksessa, ortodoksisen kirkon tärkeimmässä tunnustuksessa, kirkko tunnustaa ”yhden Jumalan, taivaan ja maan ja kaiken näkyvän ja näkymättömän Luojan.” Näin ortodoksinen näkemys ympäristöstä juontuu perustavasta uskosta, että maailman on luonut Jumala. Raamatussa kerrotaan miten Jumala näki kaiken mitä oli luonut ja katsoi sen olevan oikein hyvää (ks. 1. Moos. 1:31). Kreikan sana ”hyvä” (*kalos*) merkitsee myös kaunista pelkän hyvyyden lisäksi. Maailma on luotu kauniiksi.

Tämän perustavan näyn pohjalta, jossa luomakunta näyttäytyy pyhänä ja kauniina, ortodoksinen kirkko on muotoillut äärimmäisen tärkeän käsitteen kosmisesta kirkastumisesta. Ortodoksinen teologia painottaa ihmisen ja kosmoksen kirkastumista, mikä tulee erityisesti esiin kirkon liturgisessa elämässä. Kristuksen kirkastumisen juhla alleviivaa koko luomakunnan pyhyyttä, jossa luomakuntaa sekä maistaa että tarjoaa esimakua viimeisestä ylösnousemuksesta ja kaikkien asioiden korjaamisesta tulevassa elämässä. 400- ja 500-lukujen taitteesta peräisin olevissa ns. pseudo-Makarioksen opetuspuheissa Kristuksen kirkastumisen ja ihmisluonnon pyhittymisen välinen yhteys tuodaan esiin:

Aivan kuten Herran ruumis oli kirkastettu hänen noustessaan Taaborin vuorelle ja kirkastettiin kunniaan ja ikuiseen valoon…samoin myös meidän ihmisluontomme muuttuu Jumalan voimasta ja sytytetään tuleen ja valoon.

Juhlapäivän veisuissa tämä jumalallinen valo ja muutosvoima laajenee koskettamaan koko maailmaa:

Oi Sana, aluttaman Isäsi valkeuden muuttumaton valo! Tänään me olemme nähneet Taborilla tapahtuneessa kirkastumisessasi Isän ja Hengen valkeutena, joka valaisee koko luomakunnan.

Lisäksi Kristuksen kasteen juhla 6.tammikuuta tunnetaan teofaniana, eli Jumalan ilmestyksenä, sillä juhlassa tiivistyy miten Kristuksen täydellinen kuuliaisuus luomistyölle korjaa maailman tarkoituksen takaisin sellaiseksi joksi Jumala sen loi ja tarkoitti. Tuon päivän veisuissa kerrotaan:

Tänään pyhitetään vesien luonto […] tänään maa ja meri osallistuvat maailman iloon, ja maailma on täynnä riemua [..] että alkuaineitten, enkelten, ihmisten, näkyväisen ja näkymättömän kautta yhdessä Isän ja Pyhän Hengen kanssa ylistettäisiin Sinun kaikkipyhää nimeäsi nyt ja aina ja iankaikkisesta iankaikkiseen.

Ortodoksisen kosmisen näyn laajuus ja syvyys viittaavat siihen suuntaan, että ihmiskunta on osa tätä ”teofaniaa”, joka on aina yhtä yksilöä suurempi asia. Luonnollisesti ihmislajilla on ainutlaatuinen tehtävä ja ainutlaatuinen vastuu, mutta yhtä kaikki ihminen on vain yksi osa universumia, eikä häntä voida ajatella erikseen muusta universumista. Pyhä Maksimos opetti: ”Ihmiset eivät ole eristyksissä luomakunnasta. He ovat sitä vastoin jo luonnostaan sidottuja koko luomakunnan kokonaisuuteen.” Tähän tapaan luonnonympäristö ei voi olla enää etäinen todellisuus, jota tarkkailemme vain kaukaa ja objektiivisesti ja käytämme itsekkäästi hyväksemme. Sen sijaan siitä tulee osa kosmista liturgiaa, kaikkien asioiden oleellista yhteyttä ja keskinäistä riippuvuutta. Dostojevski kirjoittaa tässä hengessä *Karamazovin veljeksissä:*

Rakastakaa koko Jumalan luomaa maailmaa, sekä kokonaisuudessaan että jokaista hiekanjyvästä. Jokaista lehteä, jokaista Jumalan sädettä rakastakaa. Rakastakaa eläimiä, rakastakaa kasveja, rakastakaa jokaista esinettä. Jos rakastat kaikkea, niin käsität Jumalan salaisuuden kaikessa. (suomennosta muutettu)

Jumalan ilmoituksen mukaan aineellinen luonto annettiin Jumalan toimesta ihmisille lahjana, jota ihmisten tulisi palvella ja säilyttää. Ensin luodut ihmiset kuitenkin käyttivät vapauden lahjaa väärin ja valitsivat mieluummin vieraantumisen Jumalasta, kaiken antajasta, ja yhteydestä Jumalan lahjaan. Seurauksena ihmisen kaksoissuhde, suhde Jumalaan ja luontoon, vääristyi ja ihminen ryhtyi keskittymään käyttämään ja kuluttamaan maapallon resursseja. Näin ihmisen siunaus, joka virtasi Jumalan ja ihmisen välisenä rakkautena, keskeytyi ja ihmiskunta alkoi etsiä tapoja täyttää tämä tyhjiö nyhtämällä siunauksen aineksia luomakunnasta Jumalan rakkauden sijaan. Ihminen muuttui kiitollisesta käyttäjästä ahneeksi hyväksikäyttäjäksi. Tilanteen korjaamiseksi ihmistä kutsutaan palaamaan eukaristiseen ja askeettiseen elämäntapaan eli olemaan kiitollinen ohjaamalla kunnioituksensa Jumalalle luomakunnan lahjoista sekä osoittamaan samaa kunnioitusta harjoittamalla käytännön vastuusta luomakunnan verkostosta.

Eukaristinen ja askeettinen hengellisyys

On avuksi pohtia pidemmälle kahta oleellista käsitettä ”eukaristinen” ja ”askeettinen”. Molemmat sanat ovat teologista laatua ja kirkko on kutsuttu opettamaan niitä opiskelijoille ja julistamaan niitä uskovaisille. Ensimmäisen käsitteen merkityksiä on helppo ymmärtää. Sana juontuu kreikan sanasta *eukharistia*, joka tarkoittaa kiitosta ja joka ymmärretään myös liturgian syvempänä olemuksena. Ortodoksisessa kirkossa jumalallista liturgiaa kutsutaan myös pyhäksi eukaristiaksi. Peräänkuuluttaessaan ”eukaristista henkeä” ortodoksinen kirkko siten muistuttaa meitä siitä, että luotu maailma ei ole yksinkertaisesti vain omaisuuttamme tai hallintamme kohdetta, vaan se on paremminkin aarre tai lahja. Kyse on Luojan lahjasta: se on parantava lahja, ihmetyksen ja kauneuden lahja.

Kiitoksen antaminen on ortodoksisen kirkon sakramentaalisen maailmankuvan perustana. Aina luomistyöstä lähtien tämä maailma on ollut Jumalan tarjoamaa lahjaa, joka tulee kirkastaa ja palauttaa kiitoksella. Juuri tähän tapaan ortodoksinen hengellinen tie väistää ongelmat, jotka syntyvät käsitysestä, että ihmiskunta hallitsee koko maailmaa. Sillä mikäli tämä maailma on pyhä mysteeri, niin tällöin se jo itsessään poissulkee kaikki ihmisen yritykset hallita sitä. Todellakin on niin, että maailman resurssien väärinkäyttö ja niiden hallinta rinnastuvat enemmän Adamin alkuperäiseen syntiin kuin Jumalan antamaan ihmeelliseen lahjaan. Tämä johtuu itsekkyydestä ja ahneudesta, jotka kumpuavat Jumalasta vieraantumisesta ja sakramentaalisen maailmankuvan

hylkäämisestä. Synti erotti pyhän sekulaarista jättäen jälkimmäisen pahan valtaan ja luovuttaen sen hyväksikäytön saaliiksi.

Kiittäminen kuuluu näin ihmisolennon erityisiin ja määrääviin tunnuspiirteisiin. Ihminen ei ole yksin looginen tai poliittinen olento. Ihmiset ovat ennen muuta eukaristisia olentoja, kykeneväisiä kiitollisuuteen ja heillä on kyky ylistää Jumalaa luomakunnan lahjasta. Kreikan siunausta tarkoittava sana *eulogia* sisältää ajatuksen hyvän sanasta sanomisesta jostakin tai jostakusta. Näin se on jotakin vastakkaista maailman kiroamiselle. Toiset eläimet ilmaisevat kiitollisuuttaan vain olemalla omia itsejään, elämällä vaistonvaraisesti maailmassa. Mutta meillä ihmisillä on jo intuitiivisesti tietoisuus itsestämme ja näin voimme tietoisesti ja päämäärähakuisesti kiittää Jumalaa maailmasta eukaristisella ilolla. Ilman tällaista kiitosta emme ole aidosti ihmisiä lainkaan.

Eukaristinen henki vittaa myös maan luonnollisten varojen käyttöön kiitollisuuden hengessä, kohottaen ne takaisin Jumalalle kunnioittavasti. Ja meidän ei tule kohottaa vain maan antimia Jumalalle, vaan myös itsemme. Eukaristian sakramentissa palautamme Jumalalle hänen omansa: kohotamme yhteisönä ja yhteisön kautta leivän ja viinin nöyrällä kiitollisuudella Jumalalle kiitoksena. Lopputuloksena Jumala muuttaa leivän ja viinin, eli maailman, kohtaamisen mysteeriksi. Kaikki me ihmiset ja kaikki maailmassa olevat asiat ilmentävät luomakunnan hedelmiä, jotka eivät enää ole langenneen maailman kahleissa, vaan nyt palautetaan vapautettuina, puhtaina lankeemuksen tilastaan ja kykenevinä ottamaan vastaan itse jumalallisen läsnäolon.

Ihminen, joka kiittää, saa myös kokea iloa huomioidessaan sen mistä hän on kiitollinen. Kääntäen hän, joka ei tunne tarvetta kiitollisuuteen maailmaan ihmeellisyyden ja kauneuden äärellä ja osoittaa sitä vastoin itsekkyyttä tai välinpitämättömyyttä, ei voi koskaan kokea syvempää tai jumalallista iloa, vaan ainoastaan tylsämielistä surua ja ikuisesti tyydyttymätöntä halua. Tällainen ihminen ei ainoastaan kiroa maailmaa, vaan kokee itse maailmankin kirouksena. Tämän vuoksi ihmiset, jotka omistavat niin paljon, voivat silti olla niin katkeria, kun taas vähään tyytyvät kykenevät kiitollisuuteen.

Toinen käsite, joka kuvaa ihmisen soveliasta vastausta luomakunnan lahjaan, on ”askeettinen”, joka puolestaan on peräisin kreikan verbistä *askeo*, joka tarkoittaa askarointia raakamateriaalin parissa taidon tai harjoituksen kautta. Näin ortodoksisuus pitää yllä myös ”askeettista eetosta”, johon kuuluu paastoaminen muiden hengellisten harjoitusten lisäksi. Nämä saavat meidät tunnistamaan, että kaikki mikä meillä on, on jumalallista lahjaa, joka on annettu sekä tarpeidemme tyydyttämiseksi että oikeudenmukaisesti jaettavaksi kaikkien kesken. Lahjat eivät ole yksin meidän itsekästä käyttöämme varten tai tuhlattavaksi vain kulutushalumme tähden tai sen tähden, että voimme laittaa niille rahallisen arvon.

Askeettinen eetos on kurinalaista pyrkimystä suojella luomakunnan lahjaa ja säilyttää luonto koskemattomana. Se on kamppailua itsehillinnän ja itsehallinnan saavuttamiseksi, jotta emme enää tahtomalla kuluta jokaista hedelmää, vaan sen sijaan osoittaisimme vähään tyytymistä ja pidättäytymisellä tietyistä hedelmistä voisimme tunnustaa ja tunnistaa kaikkien hedelmien arvon. Itsehillintä ja suojelu ovat molemmat ilmauksia rakkaudesta, joka kattaa kaikki ihmiset ja koko luomakunnan. Vain tällainen rakkaus voi suojella maailmaa tarpeettomalta tuhlaukselta ja vääjäämättömältä tuholta. Sillä onhan niin, että aivan kuten Jumalan todellinen luonto on rakkaus (ks. Joh. 4:8), on ihminenkin alun perin luotu ja sisäisesti rakennettu rakkauden tehtävään.

Meidän ihmisten tehtävä ja tarkoitus on siis yhtäläinen liturgiassa papin lausuman rukouksen kanssa: ”Sinun omaasi, sinun omistasi, me sinulle edeskannamme, kaiken tähden ja kaiken edestä”. Tällä tavoin voimme syleillä kaikkia ihmisiä ja kaikkia asioita rakkaudella ja ilolla pelon tai pakon sijaan. Näin me opimme huolehtimaan kasveista, eläimistä, puista, joista, vuorista, valtameristä, kaikista ihmisistä ja koko luonnollisesta ympäristöstä. Näin me löydämme ilon elämästämme ja maailmastamme sen sijaan, että hukkuisimme niiden murheisiin. Seurauksena me myös luomme ja tuomme käyttöön rauhan ja elämän välineitä väkivallan ja kuoleman tarvekalujen sijaan. Näin luomakunta ja ihmiskunta, joista toinen ympäröi toista ja toinen on toisen ympäröimä, alkavat vastata toisiaan ja työskentelemään yhdessä. Sillä tässä näyssä luomakunta ja ihminen eivät ole enää ristiriidassa tai kilpailussa keskenään. Näin ihmiskunta voi kohottaa luomakunnan papillisella palveluksella ja uhraamisella – ja aivan samoin luomakunta tarjoaa itsensä lahjana takaisin ihmiskunnalle ja sen kaikille tuleville sukupolville. Näin kaikesta tulee eräänlaista vaihtokauppaa, yltäkylläisyyden hedelmää ja rakkauden täyteyttä. Näin kaikki saa alkuperäisen näkynsä ja tehtävänsä sellaisena kuin Jumala ne tarkoitti maailman luodessaan.

[…]

Optimistinen maailmankuva

Olemme toistuvasti opettaneet, että nyt maailmaamme kohtaava kriisi ei ole ensisijaisesti ekologinen. Kyse on sen tavan kriisistä, jolla hahmotamme tai kuvittelemme maailman. Olemme ryhtyneet kohtelemaan planeettaamme epäinhimillisesti ja jumalattomasti juuri siksi, että emme pysty näkemään sitä ylhäältä tulevana lahjana. On meidän velvollisuutemme saada, kunnioittaa ja palauttaa tämä lahja tuleville sukupolville. Niinpä ennen kuin voimme tehokkaasti ryhtyä ympäristöongelmien ratkomiseen, on meidän ensin muutettava tapamme katsoa maailmaa. Muutoin parantelemme vain oireita, emme itse juurisyitä. Tarvitsemme uutta maailmankuvaa, jos tavoittelemme uutta maata (ks. Ilm. 21:1).

Omaksukaamme siten eukaristinen henki ja askeettinen eetos muistaen, että kaikki mikä luonnossa on, olipa se suurta tai pientä, on itsessään tärkeää koko maailman elämälle koko universumin laajuisesti. Kerrassaan mikään ei ole tarpeetonta tai halveksuttavaa. Pitäkäämme itseämme vastuullisina Jumalan edessä jokaisesta elollisesta olennosta ja koko luomakunnasta. Kohdelkaamme kaikkea sopivalla rakkaudella ja huolellisella varjelulla. Vain tähän tapaan voimme varmistaa, että myös tulevat sukupolvet saavat sellaisen ympäristön, jossa on mahdollista elää terveellisesti ja onnellisesti. Muutoin oman sukupolvemme pohjaton ahneus tulee muodostamaan kuolemansynnin, josta seuraa tuhoa ja kuolemaa. Tämä ahneus vuorollaan tulee siirtymään lapsillemme puutteena, vaikka väittäisimmekin haluavamme heille parempaa tulevaisuutta. Viime kädessä meidän on lastemme takia tarkasteltava kaikkia tekojamme siltä osin mitä suoria vaikutuksia sillä on ympäristömme tulevaisuuteen.

Tässä piilee optimismimme lähde. Julistimme muutama vuosi sitten (10.5.2002 Venetsiassa) paavi Johannes Paavali II:n kanssa:

Ei ole vielä liian myöhäistä. Jumalan maailmalla on ällistyttävä kyky parantua. Pystymme ohjaamaan maailmaa yhden sukupolven aikana lastemme tulevaisuuden hyväksi oikeaan suuntaan. Olkoon tämä sukupolvi Jumalan avulla ja siunauksella tämä nykyinen.

Suomentanut valikoiden Ari Koponen